

مقاله پژوهشی: معرفی پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی بر فرایند حکمرانی امنیتی

محمود عسکری (استادیار و عضو هیات علمی دانشگاه عالی دفاع ملی)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۸

چکیده

میزان و کیفیت ثبات و امنیت جامعه، خروجی حکمرانی امنیتی است. هدف این مقاله، تبیین پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی بر حکمرانی امنیتی است. حکمرانی امنیتی از مهم‌ترین مقوله‌هایی است که دولتمردان نباید نسبت به آن غفلت نمایند. مسئله این پژوهش آن است که تا کنون تحقیقی منسجم با روش‌های علمی در مورد پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی بر حکمرانی امنیتی انجام نشده است. هدف این تحقیق، بررسی تبعات اقتصاد سیاسی رانتی بر حکمرانی امنیتی کشورهایی با اقتصاد رانتی است. نمونه آماری این پژوهش ۵۰ نفر از خبرگان دانشگاهی و نیروهای مسلح است که به صورت غیر تصادفی انتخاب شده‌اند. برای تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا و توزیع دو مرحله‌ای پرسشنامه استفاده شد و برای تعیین پایایی آزمون، نمونه اولیه پرسشنامه بین خبرگان پیش‌آزمون شد و به کمک نرم‌افزار SPSS میزان ضریب اعتماد با روش «آلفای کرونباخ» بزرگ‌تر از ۰/۸ به دست آمد. در ادامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS، به منظور اولویت‌بندی عوامل برآمده از اقتصاد سیاسی رانتی و میزان اثرگذاری آنها بر حکمرانی امنیتی با توجه به نوع داده‌ها از آزمون‌های خی دو و فریدمن، همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه استفاده گردید. تحلیل داده‌های گردآوری شده بیانگر آن است که اقتصاد سیاسی رانتی، موانعی را در زمینه شکل‌گیری بسترهای مناسب، فرایند و نتایج حکمرانی امنیتی مطلوب ایجاد می‌نماید. یافته‌ها نشان می‌دهد اقتصاد سیاسی، با توجه به تأثیرگذاری متقابل بر ساختارها و فرایندها، نقش بی‌بدیلی در چگونگی شکل‌گیری و راهبری فرایندهای مرتبط با حکمرانی امنیتی دارد. حکمرانی امنیتی نیازمند تقویت «اجتماعی‌سازی قدرت» و «مردمی‌سازی امنیت» است.

واژگان کلیدی: اقتصاد سیاسی رانتی، حکمرانی امنیتی، سیاست‌گذاری، مردمی‌سازی امنیت.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

حکمرانی امنیتی از مهم‌ترین مقوله‌هایی است که دولتمردان نباید نسبت به آن غفلت ورزند؛ چرا که ضریب موفقیت حکمرانی امنیتی در گرو میزان شناخت جامعه و مسائل و معضلات آن و کارایی فرایند طراحی شده برای پاسخ به مسائل و حل مشکلات در حوزه امور امنیتی است.

وضعیت حکمرانی امنیتی را می‌توان از زوایای گوناگون مورد بررسی قرار داد. رویکرد تک‌بعدی بررسی حکمرانی امنیتی، هر چند احتمال دارد دارای عمق لازم باشد، ولی از آنجا که بسیاری از عوامل و زمینه‌های تعیین‌کننده را مورد توجه قرار نمی‌دهد، نمی‌تواند دارای جامعیت و اتقان مناسب باشد. چنین رویکردهایی به دلیل نداشتن شناخت کافی از دلایل ناکامی‌ها و اشتباهات، نمی‌توانند تجویز قرین به صحتی داشته باشند که نتیجه‌ای جز تداوم انحراف‌ها و اشکال‌ها به همراه نخواهد داشت. به نظر می‌رسد رویکردهای ترکیبی و چندبُعدی از ظرفیت بسیار مناسبی برای بررسی پدیده‌های انسانی و اجتماعی برخوردار باشند. از جمله مهم‌ترین رویکردهای ترکیبی چندبُعدی، رویکرد اقتصاد سیاسی است که قابلیت تبیین‌کنندگی بالایی دارد. پیچیدگی‌ها و دشواری‌های کاربردی این رویکرد، هر چند موجب دوری و اکراه پژوهشگران می‌شود، ولی به دلیل ارائه دیدی راهبردی به پدیده‌ها، رویکردی بسیار کاربردی است. واقعیت آن است که بیشتر کشورهای با اقتصاد رانتی مانند بعضی از کشورهای منطقه غرب آسیا همچون عربستان، در حکمرانی امنیتی گرفتار معضلات گوناگونی بوده‌اند.

کیفیت حکمرانی امنیتی بیانگر وضعیت و ضریب امنیتی در کشور است. بدون تردید، این فرایند تحت تأثیر عوامل و متغیرهای فراوانی است. بررسی‌ها نشان می‌دهد متأسفانه هنوز با وجود اهمیت این موضوع، پژوهشی در مورد شناخت و شناسایی این عوامل انجام نشده است، با توجه به مطالب بیان‌شده، مسئله این پژوهش آن است بخش مهمی از اشکال‌های موجود در حکمرانی امنیتی، به واسطه حاکمیت اقتصاد سیاسی رانتی و پیامدهای ناشی از آن است که تاکنون تحقیقی منسجم با روش‌های علمی در مورد احصاء و شناسایی این پیامدها انجام نشده است.

۱-۲. اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

۱-۱-۲. اهمیت

- (۱) پرداختن به این موضوع بخشی از خلأ موجود در ادبیات راهبردی کشور را مرتفع می‌نماید.
- (۲) انجام این تحقیق می‌تواند در شناخت عوامل مؤثر از جمله اقتصاد سیاسی (عسگری، ۱۳۹۹: ۱۰۳ و حیات‌مقدم، کلاتری، فلاح، ۱۳۹۶: ۵۴) بر کیفیت حکمرانی امنیتی مؤثر باشد.
- (۳) نتایج این تحقیق در شناخت ریشه برخی مشکلات امنیتی اثرگذار است.

(۴) انجام این تحقیق، می‌تواند مخاطبان را با پیامدهای اقتصاد سیاسی بر حکمرانی امنیتی آشنا نماید.

۲-۱-۲. ضرورت

(۱) نپرداختن به این موضوع، موجب تداوم خلأ موجود در ادبیات راهبردی کشور خواهد بود.

(۲) انجام نشدن این تحقیق، موجب تداوم غفلت از نقش اقتصاد سیاسی بر حکمرانی امنیتی می‌شود.

(۳) بی‌توجهی به این موضوع، ریشه‌یابی علل برخی مشکلات امنیتی انجام نخواهد شد.

(۴) در صورت انجام نشدن این تحقیق، شناخت پیامدهای اقتصاد سیاسی بر حکمرانی امنیتی حاصل نخواهد شد.

۱-۳. پرسش تحقیق

اقتصاد سیاسی رانتی چه پیامدهایی بر فرایند حکمرانی امنیتی دارد؟

۱-۴. هدف تحقیق

تبیین پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی بر فرایند حکمرانی امنیتی.

۲. ادبیات تحقیق

۲-۱. تعریف مفاهیم

۱-۲-۱. حکمرانی

حکمرانی، واژه‌ای برای توصیف اشکال جدید هماهنگی سیاستی و خط‌مشی‌گذاری است. (Daase, 2010: 3-4) حکمرانی، فرآیند حکومت کردن، صرف‌نظر از محیط، روش و فلسفه حکمرانی است. (Bevir, 2012: 1)

حکمرانی، نوعی فناوری نرم زمینه‌وند است. حکمرانی، فرایندی معطوف به سیاست‌گذاری، قاعده‌گذاری و توانایی دولت در تنظیم‌گری و مدیریت عمومی کارآمد، مؤثر و پاسخگو برای تمامی بازیگران در چارچوب ارزش‌ها و هنجارهاست که پذیرای مشارکت بازیگران غیردولتی و شهروندان باشد (عسگری، ۱۴۰۱: ۱۰۶).

۱-۲-۲. حکمرانی امنیتی

حکمرانی امنیتی، فرایندی است که طی آن می‌توان از طریق سازوکار حاکمیت مؤثر، ظرفیت‌های امنیت‌ساز را تقویت کرد. حکمرانی امنیتی یک «ابزار ابتکاری» برای کمک به گریز از سیاست‌های امنیتی سنتی است. (Hameiri, Jones, Sandor, 2018: 463-482)

فرایند و شیوه تنظیم‌گری و انتظام‌بخشی به امور امنیتی، حکمرانی امنیتی است که به‌مثابه بحثی میان‌رشته‌ای شامل چگونگی سیاستگذاری، تصمیم‌گیری، اجرا و نحوه مدیریت مسائل امنیتی در چارچوب ارزش‌ها و هنجارها، توسط دولت در تعامل و مشارکت گسترده و معنادار مردم و بازیگران غیردولتی در راستای نیل به اهدافی همچون ثبات سیاسی، تأمین امنیت ذهنی مردم و حفظ و ارتقای امنیت است (عسگری، ۱۴۰۰: ۲۳۰).

۲-۲-۲. اقتصاد سیاسی رانتی

اقتصاد سیاسی رانتی به‌معنای پیامدهای سیاسی اقتصاد رانتی است. نقش عمده درآمدهای نفتی و متنوع نبودن ساختارهای سیاسی و اقتصادی دولت رانتی، موجب آسیب‌پذیر شدن این دولت‌ها می‌شود (شیخ‌محمودی، مسعودنیا، ۱۴۰۰: ۱۸۸)؛ به‌عبارتی این اقتصاد، به مطالعه رابطه میان سیاست و اقتصاد با تأکید بر ابعاد سیاسی تصمیم‌گیری‌های اقتصادی و ابعاد اقتصادی تصمیم‌گیری‌های سیاسی می‌پردازد (Frieden, Lake, 2000: 1).

۲-۲-۳. مردمی‌سازی امنیت

منظور، بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی و مشارکت‌دهی به آحاد ملت در عرصه‌های گوناگون امنیتی در راستای دفع تهدیدات، رفع آسیب‌ها و تأمین امنیت پایدار است.

۲-۳. پیشینه تحقیق

(۱) هدف مقاله «تحلیل سیاست‌های اقتصاد سیاسی دولت‌های بعد از انقلاب اسلامی بر مبنای الگوی حکمرانی خوب (مطالعه موردی: دولت حسن روحانی)»، شناخت میزان انطباق الگوی حکمرانی خوب و تحلیل سیاست‌های اقتصادی سیاسی دولت حسن روحانی با شاخص قرار دادن الگوی حکمرانی خوب بانک جهانی است.

(۲) در مقاله «جهانی‌شدن، اقتصاد سیاسی جدید و حکمرانی: یک دیدگاه جهان‌سومی»، نویسندگان به این مطلب اشاره نموده‌اند که ظهور «اقتصاد سیاسی جدید» که بر پایه اقتصاد نهادی جدید بنا شده و در اقتصاد سیاسی جدید و مدیریت عمومی جدید تجلی یافته است، منجر به شیوه‌ای از حکمرانی شده است که حامی نیروهای بازار جهانی و مساعد برای جهانی‌شدن است. با این حال، برای کشورهای جهان سوم، این الگوی جدید حکمرانی مبتنی بر بازار، پیامدهای جدی بر شرایط داخلی اجتماعی-اقتصادی و وابستگی و آسیب‌پذیری خارجی آنها دارد (Shamsul, 2002: 103-124). همان‌گونه که مشخص است در منابع یادشده نمی‌توان منبعی را مشاهده نمود که بیان‌کننده ویژگی‌های اقتصاد سیاسی رانتی بوده باشد، از این رو ضمن استخراج دقیق ادبیات موجود در خصوص اقتصاد سیاسی، پیامدهای این نوع از اقتصاد، در ادبیات موجود شناسایی گردید.

جدول شماره ۱. پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی برآمده از بررسی منابع

ردیف	پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی	منبع
۱.	ذهنیت کوتاه‌نگرانه	مؤمنی، ۱۳۸۷
۲.	فساد سیاسی/اقتصادی	Basedau & Lai, 2009 خضری، ۱۳۸۲، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸
۳.	حامی‌پروری	رز-آکرمن، ۱۳۸۵
۴.	ایجاد انگیزه برای دولت جهت اعمال خشونت	Ross, 2004
۵.	گسترش فزاینده و لجام‌گسیخته شهرنشینی	کاوندی کاتب، حافظ‌نیا، ۱۳۹۹: ۱۵۱-۱۱۷
۶.	کاهش سرمایه اجتماعی	پناهی، امینی، ۱۳۹۰: ۹۴-۵۹
۷.	افزایش ترجیح منفعت شخصی بر منفعت عمومی	حاجی‌یوسفی، ۱۳۷۶: ۱۵۳
۸.	آستانه بیش از حد اشتباه در دولت	شریف‌زادگان، قانونی، ۱۳۹۶: ۱۸-۱
۹.	بی‌توجهی به خواسته‌های جامعه	Clark, 1997
۱۰.	جامعه مدنی ضعیف	Ongba, 2009: 426
۱۱.	مشارکت کمتر مردم در تصمیم‌گیری‌ها	موتقی و غنیمی‌فرد، ۱۳۹۱
۱۲.	استقلال دولت از جامعه	پناهی، امینی، ۱۳۹۰: ۹۴-۵۹
۱۳.	بی‌اعتمادی به حکومت	Kolstad and Wiig, 2009
۱۴.	کاهش کیفیت قوانین و اجرای آنها	شریف‌زادگان، قانونی، ۱۳۹۶: ۱۸-۱
۱۵.	کاهش شفافیت	Ahmadov, 2013: 2
۱۶.	ضعف در حاکمیت قانون	Sala-i-Martin and Subramanian, 2003
۱۷.	خرید مشروعیت	Schwarz, 2008: 600
۱۸.	پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری ضعیف دولت	Ongba, 2009: 426

۱۹.	تمرکز قدرت و ثروت در دولت بزرگ	پناهی، امینی، ۱۳۹۰: ۹۴-۵۹
۲۰.	افزایش تورم	حسینی و تهامی پور، ۱۳۸۸
۲۱.	ضعف طبقه متوسط	سلطانی، ۱۳۹۱
۲۲.	تقویت اقتدارگرایی سیاسی	سلطانی، ۱۳۹۱
۲۳.	نابرابری	سپهردوست، برجسیان، ۱۳۹۷
۲۴.	شتابزدگی	مؤمنی، ۱۳۸۷
۲۵.	پایین بودن کیفیت نهادها	محمدزاده و همکاران، ۱۳۹۰
۲۶.	ضعف در برنامه‌ریزی و سیاستگذاری	میره‌بیگی، ۱۳۹۵: ۱۷۰-۱۱۸

منبع: یافته‌های نگارنده

۲-۴. مبانی نظری

۲-۴-۱. دولت رانتی (تحصیل دار)

از انواع دولت‌ها، دولت‌های رانتی هستند. این اصطلاح در مورد کشورهایی به کار می‌رود که بیشترین درآمد خود را از محل فروش یک ماده خام به بازارهای خارجی به دست می‌آورند. برخی اندیشمندان، ویژگی‌هایی همچون اینکه بخش عمده درآمد دولت تحصیل‌دار از محل رانت باشد. رانت باید دارای منشأ خارجی باشد؛ به عبارتی هیچ گونه ارتباطی با فرآیندهای داخلی نداشته باشد. در یک دولت رانتی (تحصیل‌دار) تنها درصد بسیار ناچیزی از نیروی کار مشغول تولید رانت بوده و بنابراین اکثریت جامعه، توزیع‌کننده و دریافت‌کننده رانت هستند. دولت به تنهایی رانت را دریافت و آن را هزینه می‌کند (حاجی‌یوسفی، بهمن - اسفند ۱۳۷۶: ۱۵۲). چنین ساختارهایی در بیشتر موارد موجب آسیب‌پذیری شده و رابطه دولت و جامعه، یک‌سویه بوده و دولت بزرگ و قوی همواره بر جامعه کوچک و ضعیف مسلط خواهد بود (Vahabi, 2017: 1-40).

از دیدگاه بانک جهانی، اقتصادهای معدنی به اقتصادهایی اطلاق می‌شود که درآمدهای حاصل از تولید مواد معدنی دست کم ۱۰ درصد از تولید ناخالص ملی و یا ۴۰ درصد از کل میزان صادرات آن کشورها باشد (Nankani, 1979). در همین حال، برخی از پژوهشگران مسائل اقتصاد سیاسی مانند حازم بیلایو نیز در تحقیقات خود به این جمع‌بندی رسیده‌اند که هر دولتی بیش از ۴۲ درصد از کل درآمدهایش از رانت خارجی

باشد، دولت رانتیر محسوب می‌شود (Beblawi, 1987: 11-12). این دولت در برابر دریافت نکردن مالیات از جامعه به توافقی ضمنی و نانوشته با مردم دست می‌یابد که آنان نیز از حکومت مبتنی بر نمایندگی صرف نظر کنند. (حاجی یوسفی، ۱۳۷۸: ۴۱). افرادی مانند اوین، بحران سازوکار توزیع را مطرح می‌کنند؛ به این معنی که ضعف توانمندی توزیعی دولت‌های رانتیر برای توزیع مناسب کالاها و خدمات، احتمال جنگ‌های داخلی را افزایش می‌دهد (Auvinen, 1997).

نظریه پردازان دولت رانتیر استدلال می‌کنند عواملی مانند پاسخگو نبودن، ضعف حاکمیت قانون و شفاف نبودن هزینه‌ها در دولت‌های متکی به صادرات منابع زیرزمینی موجب می‌شود تا فساد اقتصادی و اداری، پیامد اجتناب‌ناپذیر دولت‌های یادشده شود و به مثابه عامل ضد توسعه، عمل نماید. مرور آثار نظریه پردازان دولت رانتیر، بیانگر توجه جدی آنان به تأثیرات مخرب حاصل از رانت بر اقتصاد، توسعه و نظام اداری است؛ برای مثال مایکل چاتلوس، با بهره‌گیری از مفهوم اقتصاد چرخه‌ای در برابر اقتصاد تولیدی تصریح می‌کند در دولت‌های رانتیر دستیابی به چرخه رانت به مراتب مهم‌تر از مؤثر بودن در عرصه تولید است و به همین علت، تمایلات ضد تولیدی افزون بر آنکه موجب انحراف رفتار اقتصادی می‌شوند، در انتخاب و تصمیم‌های اقتصادی نیز تأثیرگذار می‌شوند (Chatlus, 1990: 104-127).

۲-۴-۲. حکمرانی امنیتی

فوکو با تبارشناسی مفهوم حکمرانی، ریشه آن را به قرن ۱۶ رساند (Senellart, 2007: 138)، اما «حکمرانی امنیتی»، مفهومی است که پس از جنگ سرد و برای اولین بار در دهه ۲۰۰۰ در اروپا برای تبیین شیوه‌های جدید مواجهه کشورهای اروپایی با تهدیدهای امنیتی فراملی مطرح شد. (Bevir, Hall, 2013: 17)

حکمرانی امنیتی، فرایندی است که طی آن می‌توان از طریق سازوکار حاکمیت مؤثر، ظرفیت‌های امنیت‌ساز را تقویت کرد. حکمرانی امنیتی یک «ابزار ابتکاری» برای کمک به گریز از سیاست‌های امنیتی سنتی است (Hameiri, Jones, Sandor, 2018: 463-482).

اساسی‌ترین مفهوم قابل درک از ماهیت حکمرانی امنیتی آن است که دیگر نمی‌توان دولت را تنها کنشگر مستقل و دارای قدرت در جامعه (در یک زمان خاص) دانست (Hufty, 2011: 405). در دوره کنونی، حکمرانی امنیتی نه فقط توسط دولت و نه بدون دولت و صرفاً توسط بخش غیردولتی قابل اعمال است، بلکه شکل بهینه و مطلوب آن، راهبری مشترک این فرایند از سوی دولت و بخش غیردولتی است (Daase, 2010: 3). Friesendorf, 2010: 3 حکمرانی امنیتی از سوی بازیگران چندگانه با هدف ایجاد یک محیط امن برای دولت‌ها، گروه‌های اجتماعی و افراد شکل می‌گیرد (Daase, Friesendorf, 2010: 1). حکمرانی امنیتی، تغییرات در سازوکارها و روش‌های تأمین امنیت را روشن می‌کند (Ehrhart, Hegemann, 2014: 119-125). Kahl, 2014: 119-125. حکمرانی امنیتی، مبتنی بر تغییرات فرایندها، شرایط و روش، یک «مفهوم»

است، اما همچنین «ابزاری» برای تجزیه و تحلیل و درک سیاست در داخل فضاهاى خاص جغرافیایی اجتماعی یا ساختارهای حکمرانی است (Pries, 2017: 52). حکمرانی امنیتی دو وظیفه «نهادسازی و حل تعارضات» را برعهده دارد و در این مسیر، از دو مجموعه ابزار - اقماعی (اقتصادی، سیاسی) و اجباری (مداخله نظامیان و پلیس) استفاده می‌کند. برخی، چهار دسته حکمرانی امنیتی پیشنهاد می‌کنند: اطمینان، پیشگیری، حمایت و اجبار (Sperling, 2010: 12).

حکمرانی امنیتی بیش از هر چیز، بر فرآیند تأکید دارد و مشخص می‌سازد که تصمیم‌ها با توجه به روابط پیچیده بین تعدادی از بازیگران با اولویت‌ها و سلايق متفاوت گرفته می‌شوند. حکمرانی، توافقی را بین اولویت‌ها و سلايق رقیب و متضاد برقرار می‌کند و این، اساس و شالوده مفهوم حکمرانی امنیتی است. حکمرانی امنیتی مبتنی بر اصولی همچون عدالت، مشارکت و مؤلفه‌هایی مانند سرمایه اجتماعی است (Potůček, 2006: 5).

در جدول زیر به برخی از مؤلفه‌های اثرگذار بر حکمرانی امنیتی اشاره می‌شود که در بعضی از منابع به آنها پرداخته شده است.

جدول شماره ۲. مؤلفه‌های اثرگذار بر حکمرانی امنیتی

ردیف	مؤلفه	منبع
۱.	عدالت	(Johnston & Shearing, 2003)
۲.	پاسخگویی	(Schroeder & Chappuis & Kocak, 2014: 14-20)
۳.	شفافیت	(Krahmann, 2005)
۴.	حاکمیت قانون	(Zoli, 2017: 619)
۵.	تنظیم‌گری	(Jones & Hameiri, 2015: 15-50)
۶.	مدیریت تعارض منافع	(اکبری، بازرگان، سالاری، ۱۴۰۱)
۷.	مشارکت مردم	(شیرعلی، ۱۴۰۰: ۳۰-۱۱)
۸.	مبارزه با فساد	(دقیقی اصلی، گرابی‌نژاد، آقابگیان، ۱۳۹۱: ۲۳-۳)
۹.	کوچک بودن دولت	(Lederman, 2004: 1-35)

۱۰.	آینده‌نگری	(Guston, 2014: 218)
۱۱.	حکومت‌مندی	(Pissareva, 2010)

۲-۴-۳. فرایند حکمرانی امنیتی

در قالب رویکردی نظام‌واره (سیستمی)، فرایند حکمرانی امنیتی، دارای سه مرحله اصلی «ورودی»، «پردازش» و «خروجی» است که در مباحث سیاست‌گذاری از آنها با عناوین «خواسته‌ها و حمایت‌ها»، «سیاست‌گذاری» و «پاسخگویی» نام برده می‌شود. در ادامه به توضیحاتی اجمالی در مورد این مراحل ارائه می‌شود.

(۱) مطالبات و حمایت‌ها

مطالبه، پیش از هر چیزی، احساس نیازی است که به خواسته تبدیل می‌شود. در مرتبه بعد، مطالبه، خواست آگاهانه از سوی گروه، صنف و یا تشکلی است که در عرصه عمومی جامعه مطرح می‌گردد و با هدف پاسخگویی سازمان‌های دولتی دنبال می‌شود. (Council of Europe, 2002: 16) مطالبه برآیند استقرار مردم در موقعیتی خاص و سپس تحلیل و محاسبه هزینه - فایده آن موقعیت است که چه داده و چه ستانده‌اند. مطالبه‌ای که عمومیت یابد و قادر باشد حمایت دیگران را جلب کند، مقبولیت خواهد یافت. مطالبه‌گری به معنای کنش و کردار آگاهانه مردمی است که حق آنها رعایت نشده ولی خواهان مراعات و پرداخت آن هستند.

(۲) سیاست‌گذاری

سیاست‌گذاری، فرآیندی است که منجر به استفاده بهینه از تمامی منابع برای نیل به اهداف موردنظر می‌شود. سیاست‌گذاری باید کلان‌نگر، جامعه‌نگر و فرایندنگر باشد. واقعیت‌ها حاکی از آن است که بخشی از معضلات حکمرانی امنیتی به سیاست‌گذاری‌ها برمی‌گردد. به نظر برخی مانند پرسمن و ویلداوسکی، بزرگ‌ترین مشکل در اجرای خط‌مشی، عدم توجه به تمهیدات خاص در مرحله شکل‌گیری است؛ به عبارتی بسیاری از مشکلات احتمالی در اجرای خط‌مشی‌ها، در صورتی که در مرحله شکل‌گیری آنها به تمهیدات اجرایی آنها توجه شود، ممکن است بروز نکنند؛ (Pressman, Wildawsky, 1973: 223) در واقع می‌توان با ارتقای کیفیت سیاست‌گذاری، مانع از شکل‌گیری بسیاری از مشکلات شد. پیش از ادامه بحث، باید دانست که موضوعاتی باید وارد مرحله سیاست‌گذاری شوند که دارای ویژگی‌های زیر باشند:

(۱) موضوع/مسئله به مرحله‌ای رسیده باشد که نتوان نسبت به آن بی‌تفاوت بود.

(۲) ویژگی موضوع به گونه‌ای باشد که در افکار عمومی، مهم جلوه کند و یا آگاهی گسترده‌ای از آن موضوع در جامعه شکل گرفته باشد (Cobb, Elder, 1971: 892).

(۳) آن موضوع/مسئله دارای قدرت تحریک باشد و توجه رسانه‌ها را معطوف خود کند.

(۴) موضوع/مسئله دارای تأثیرات فراگیر باشد.

(۵) به نوعی با قدرت نظام ارتباط داشته باشد.

(۶) نادیده‌انگاری این موضوعات/مسائل بتواند مقبولیت نظام را دچار اصطکاک کند (Hogwood & Gunn, 1984: 68)

(۳) پاسخگویی

پاسخگویی از مفاهیم مورد تأکید در آموزه‌ها و ادبیات اسلامی است. در این رابطه می‌توان به آیه ۶۳ سوره اسراء قرآن مجید و نامه ۳۶ نهج‌البلاغه اشاره کرد. به نظر برخی، پاسخگویی شامل هرگونه سازوکاری است که کارگزار یا وکیل را در برابر موکل پاسخگو می‌سازد (Mulgan, 2000: 33). برخی معتقدند پاسخگویی حکومت، عبارت است از تضمین پاسخگو بودن دولتمردان نسبت به سیاست‌ها و اقدامات خود در برابر سایر نهادهای دولتی، مردم و رسانه‌ها، به‌منظور تضمین هدف‌های موردنظر دولت؛ حفظ منفعت عمومی و بهبود اقدامات دولت‌ها (غلامی، ۱۳۹۶). هرگاه حکومت در حل برخی از طبیعی‌ترین مسائل با شکست روبه‌رو شود، این ذهنیت در میان شهروندان ترویج می‌شود که این وضعیت در ناتوانی فکری و سیاسی مردان و زنان حکومت ریشه نداشته و به جای اصلاح کارکردی باید تغییری بنیادین در اصول حکمرانی و ساختار نظام انجام داد. این موضوع نوک پیکان تقاضای اجتماعی و مدنی را به سمت حاکمیت تغییر خواهد داد. در جداول زیر به وضعیت پاسخگویی برخی دولت‌ها اشاره شده است؛ توضیح آنکه براساس معیار بانک جهانی، بهترین نمره ۲/۵+ و بدترین نمره ۲/۵- است.

جدول شماره ۳. نمره شاخص پاسخگویی دولت عراق بین سال‌های ۱۹۹۶-۲۰۲۰

سال	۱۹۹۶	۲۰۰۰	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۲۰
نمره	-۱/۹۶	-۲/۰۱	-۰/۹۹	-۱/۱۳	-۱/۰۱

Source: World Bank, 2020

جدول شماره ۴. نمره شاخص پاسخگویی دولت کویت بین سال‌های ۱۹۹۶-۲۰۲۰

فصلنامه علمی راهبرد دفاعی، سال بیست و یکم، شماره ۸۱، بهار ۱۴۰۲

سال	۱۹۹۶	۲۰۰۰	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۲۰
نمره	-۰/۷۱	-۰/۶۵	-۱/۰۱	-۱/۱۴	-۱/۲۹

Source: World Bank, 2020

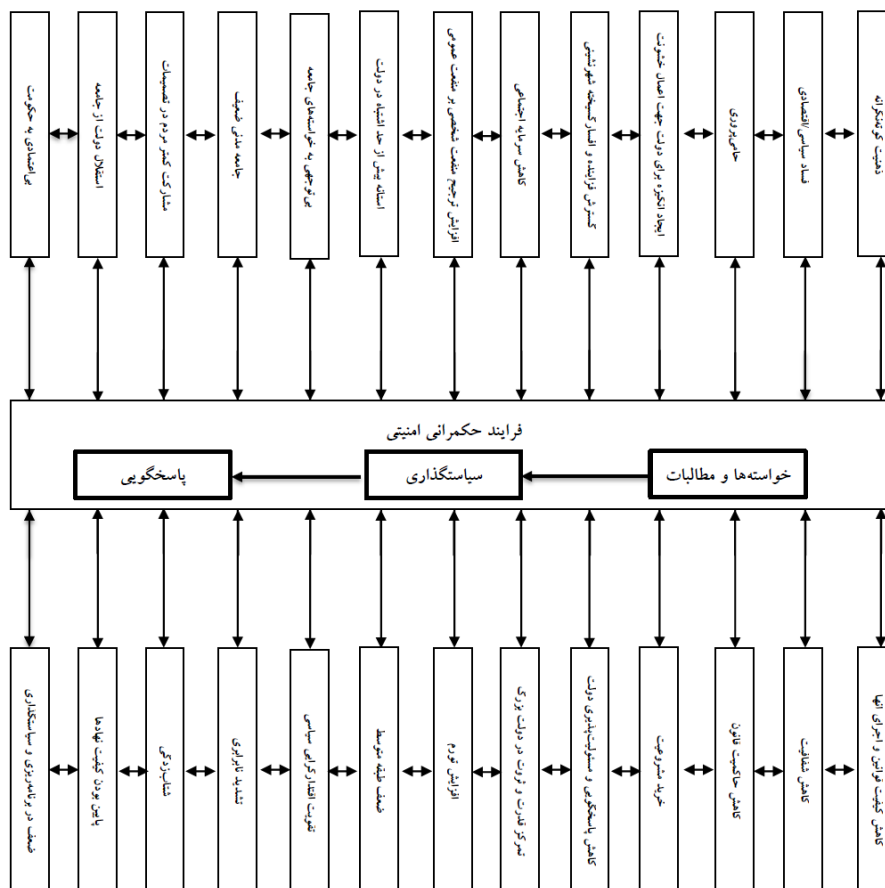
جدول شماره ۵. نمره شاخص پاسخگویی دولت عربستان بین سالهای ۱۹۹۶-۲۰۲۰

سال	۱۹۹۶	۲۰۰۰	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۲۰
نمره	-۱/۵۰	-۱/۶۰	-۱/۷۹	-۱/۸۴	-۱/۶۱

Source: World Bank, 2020

در پایان، براساس پیامدهای شناسایی شده در جدول شماره ۱ و فرایند حکمرانی امنیتی اشاره شده، الگوی نظری زیر ارائه می گردد:

نمودار شماره ۱. الگوی نظری تحقیق

۳. روش شناسی تحقیق

این مقاله بر اساس هدف از نوع کاربردی و بر اساس ماهیت، توصیفی-تحلیلی است و نتایج پژوهش، کاربردی و تصمیم گرا می باشد و می تواند مورد استفاده تصمیم گیرندگان در سطح ملی به ویژه نهادهای اطلاعاتی-امنیتی قرار گیرد. نگارنده با عنایت به تازگی، پیچیدگی و تخصصی بودن موضوع، بر اساس روش انتخابی (غیر تصادفی) از بین صاحب نظران برخی از مراکز تحقیقاتی و استادان دانشگاهی شهر تهران، نمونه‌ای آماری ۵۰ نفری از خبرگان را برگزید که با روش نمونه گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. از آنجا که تعداد جامعه نمونه کمتر از ۱۰۰ نفر است، نمونه گیری به صورت تمام شمار انجام شد.

ابزار گردآوری داده‌ها در بخش میدانی، پرسشنامه‌ای با ۲۶ سؤال است که برای اعتبارسنجی تبعات اقتصاد سیاسی رانتي شناسایی شده از مطالعات نظری، در قالب طیف پنج لیکرت تهیه شد. در طراحی

پرسشنامه با روش «دلفی» و با استفاده از نظر استادان دانشگاهی با تخصص اقتصاد سیاسی و نیز صاحبان نظران و خبرگان امنیتی، استفاده شد و سپس پرسشنامه مقدماتی تهیه و دو مرحله بین خبرگان توزیع شد. میانگین نمره قبولی ۳ به بالا می‌باشد؛ به عبارتی پیامدهایی که میانگین آنها بیشتر از ۳ باشد، پذیرفته شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. برای تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا و توزیع دومرحله‌ای پرسشنامه استفاده شد و برای تعیین پایایی آزمون، نمونه اولیه پرسشنامه بین خبرگان و کارشناسان پیش‌آزمون شد، سپس با استفاده از نظر خبرگی وزن هر عامل از ۱ تا ۵ مشخص شد. در ادامه با استفاده از داده‌های به‌دست آمده از این پرسشنامه و به کمک نرم‌افزار SPSS میزان ضریب اعتماد با روش «آلفای کرونباخ» بزرگ‌تر از ۰/۸ به‌دست آمد، بنابراین پرسشنامه مورد استفاده از قابلیت اعتماد لازم برخوردار می‌باشد.

در مرحله بعد با استفاده از نرم‌افزار SPSS و انجام شیوه‌های مختلف آماری (آمار توصیفی و استنباطی) به تجزیه و تحلیل داده‌های کمی پرداخته شده است. در ادامه و با استفاده از نرم‌افزار یادشده، به‌منظور اولویت‌بندی عوامل برآمده از اقتصاد سیاسی رانتی و میزان اثرگذاری آنها بر حکمرانی امنیتی با توجه به نوع داده‌ها از آزمون‌های خی دو و فریدمن، همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه استفاده گردید.

۴. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

نظر به اهمیت موضوع تبعات اقتصاد سیاسی رانتی بر حکمرانی امنیتی، اعضای جامعه نمونه از بین صاحبان نظران نیروهای مسلح و دانشگاهیان (خارج از نیروهای مسلح) با تخصص‌ها و تجارب گوناگون انتخاب شدند تا ضریب پایایی افزایش یابد. ویژگی نمونه آماری مورد نظر در قالب جدول زیر بیان شده است.

جدول شماره ۶. مشخصات نمونه آماری

مدرک تحصیلی	تعداد	رشته تحصیلی	تعداد	میزان سابقه کار	تعداد
دکتری	۲۷	امنیت ملی	۱۷	۲۰-۲۵	۲۰
کارشناسی ارشد	۲۳	اقتصاد سیاسی	۲۳	۱۵-۱۹	۲۲
-	-	سیاستگذاری	۵	۱۰-۱۴	۸
-	-	-	-	۵-۹	-

همان‌گونه که در جدول ۶ ملاحظه می‌گردد رشته تحصیلی ۵۰ نفر اعضای جامعه نمونه به‌طور کامل مرتبط با موضوع تحقیق می‌باشند. از آنجا که رشته تحصیلی جامعه نمونه متنوع است، بنابراین ابعاد گوناگون موضوع را پوشش داده‌اند، همچنین ۲۷ نفر معادل ۵۴ درصد نیز دارای مدرک دکترا می‌باشند، به همین دلیل جامعه

نمونه از دانش خوبی برخوردار هستند. برخورداري جامعه نمونه از سوابق کاری بیش از ۱۵ سال نیز بر اعتبار یافته‌های تحقیق افزوده است.

اولویت‌بندی پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي بر حکمرانی امنیتی

به منظور مقایسه میزان تأثیر و اولویت‌بندی هر یک از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي بر حکمرانی امنیتی از دیدگاه پرسش‌شوندگان از آزمون فریدمن استفاده شد. این آزمون بیان می‌کند که بین شاخص‌ها، آیا شاخصی از نظر پاسخ‌دهندگان مهم‌تر است یا همه شاخص‌ها از نظر آنها از درجه اهمیت یکسانی برخوردارند. در این آزمون فرض صفر H_0 یکسان بودن میانگین رتبه‌ها و فرض H_1 عدم یکسان بودن میانگین رتبه بوده است. جدول زیر طبق آزمون فریدمن در کل جامعه آماری، مقدار آماره χ^2 دو با درجه آزادی ۸ و معنی‌داری ۰/۰۰۰ نشان از تأیید شدن فرض صفر مبنی بر یکسان نبودن میانگین رتبه‌ها دارد.

جدول شماره ۷. نتایج آزمون فریدمن

تعداد	کای اسکوتر	درجه آزادی	سطح معناداری
۵۰	۳۹/۷۹۰	۸	۰/۰۰۰

جدول شماره ۸. وزن و میانگین پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي

ردیف	پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي	وزن	میانگین
۱.	به نظر شما ذهنیت کوتاه‌نگرانه از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي است؟	۳	۳/۱
۲.	به نظر شما فساد سیاسی/اقتصادی از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي است؟	۵	۴/۲
۳.	به نظر شما حامی‌پروری از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي است؟	۳	۳/۲
۴.	به نظر شما ایجاد انگیزه برای دولت جهت اعمال خشونت از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي است؟	۵	۳/۹

۳/۶	۴	۵. به نظر شما گسترش فزاینده شهرنشینی از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۴/۱	۵	۶. به نظر شما کاهش سرمایه اجتماعی از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۸	۵	۷. به نظر شما افزایش ترجیح منافع شخصی بر منافع عمومی از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۳	۳	۸. به نظر شما آستانه بیش از حد اشتباه در دولت از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۴/۲	۵	۹. به نظر شما بی توجهی به خواسته‌های جامعه از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۴/۲	۵	۱۰. به نظر شما جامعه مدنی ضعیف از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۴/۱	۵	۱۱. به نظر شما مشارکت کمتر مردم در تصمیمات از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۴/۳۲	۵	۱۲. به نظر شما استقلال دولت از جامعه از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۹۳	۴	۱۳. به نظر شما بی اعتمادی به حکومت از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۷۶	۵	۱۴. به نظر شما کاهش کیفیت قوانین و اجرای آنها از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۴/۳	۵	۱۵. به نظر شما کاهش شفافیت از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۴/۴	۵	۱۶. به نظر شما کاهش حاکمیت قانون از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۳۶	۴	۱۷. به نظر شما خرید مشروعیت از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۴/۱	۵	۱۸. به نظر شما کاهش پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری دولت از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۴	۴	۱۹. به نظر شما تمرکز قدرت و ثروت در دولت بزرگ از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟

۳/۰۴	۳	۲۰. به نظر شما افزایش تورم از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۹	۵	۲۱. به نظر شما ضعف طبقه متوسط از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۶	۴	۲۲. به نظر شما تقویت اقتدارگرایی سیاسی از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۴۸	۴	۲۳. به نظر شما تشدید نابرابری از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۱	۳	۲۴. به نظر شما شتابزدگی از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۹	۵	۲۵. به نظر شما پایین بودن کیفیت نهادها از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟
۳/۴	۴	۲۶. به نظر شما ضعف در برنامه‌ریزی و سیاستگذاری از پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتی است؟

بر اساس پرسشنامه‌های دریافتی، میانگین امتیاز هر یک از گویه‌های جدول بالا بیشتر از ۳ می‌باشد؛ چون میانگین نمره پاسخ‌های دریافتی زیاد به بالا (۳ به بالا) است، بنابراین ۲۶ پیامد مورد پرسش توسط جامعه نمونه تأیید شدند. در این تحقیق به منظور تعیین نوع همبستگی و میزان رابطه، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج آزمون همبستگی به طور خلاصه در جدول ۹ آورده شده است:

جدول شماره ۹. ضرایب همبستگی پیرسون برای متغیرهای تحقیق

ردیف	متغیرهای مستقل	متغیرهای وابسته	مقدار همبستگی	مقدار ضریب معناداری
۱.	ذهنیت کوتاه‌نگرانه	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۲۳۴	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۴۴۵	۰/۰۰۰
		پاسخگویی	۰/۳۷۶	۰/۰۰۰

۲.	فساد سیاسی/اقتصادی	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۲۷۹	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۵۰۲	۰/۰۱
		پاسخگویی	۰/۴۹۵	۰/۰۰۰
۳.	حامی پروری	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۱۸۰	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۲۷۴	۰/۰۰۰
		پاسخگویی	۰/۳۰۳	۰/۰۰۰
۴.	ایجاد انگیزه برای دولت جهت اعمال خشونت	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۲۲۵	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۴۹۸	۰/۰۰۰
		پاسخگویی	۰/۵۱۰	۰/۰۰۰
۵.	گسترش فزاینده و افسارگسیخته شهرنشینی	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۴۰۳	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۳۹۵	۰/۰۰۰
		پاسخگویی	۰/۳۰۲	۰/۰۰۰
۶.	کاهش سرمایه اجتماعی	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۳۳۱	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۴۰۸	۰/۰۰۰
		پاسخگویی	۰/۵۲۱	۰/۰۱
۷.	افزایش ترجیح منافع شخصی بر منافع عمومی	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۲۳۵	۰/۰۰۰

سیاستگذاری	۰/۳۶۹	۰/۰۰۰		
پاسخگویی	۰/۳۷۵	۰/۰۰۰		
مطالبات و خواسته‌ها	۰/۲۰۷	۰/۰۰۰	آستانه بیش از حد اشتباه در دولت	۸
سیاستگذاری	۰/۳۶۷	۰/۰۰۰		
پاسخگویی	۰/۳۲۰	۰/۰۰۰		
مطالبات و خواسته‌ها	۰/۵۰۹	۰/۰۰۰		
سیاستگذاری	۰/۳۹۹	۰/۰۰۰	بی توجهی به خواسته‌های جامعه	۹
پاسخگویی	۰/۵۰۶	۰/۰۰۰		
مطالبات و خواسته‌ها	۰/۵۱۶	۰/۰۰۰		
سیاستگذاری	۰/۴۰۷	۰/۰۰۰	جامعه مدنی ضعیف	۱۰
پاسخگویی	۰/۴۹۹	۰/۰۱		
مطالبات و خواسته‌ها	۰/۳۳۱	۰/۰۰۰		
سیاستگذاری	۰/۵۲۳	۰/۰۰۰	مشارکت کمتر مردم در تصمیمات	۱۱
پاسخگویی	۰/۴۵۸	۰/۰۰۰		
مطالبات و خواسته‌ها	۰/۵۰۲	۰/۰۱		
سیاستگذاری	۰/۵۰۴	۰/۰۰۰	استقلال دولت از جامعه	۱۲

۰/۵۱۶	۰/۵۱۶	پاسخگویی		
۰/۳۴۴	۰/۳۴۴	مطالبات و خواسته‌ها	بی‌اعتمادی به حکومت	۱۳
۰/۴۲۹	۰/۴۲۹	سیاستگذاری		
۰/۳۹۸	۰/۳۹۸	پاسخگویی		
۰/۱۸۳	۰/۱۸۳	مطالبات و خواسته‌ها	کاهش کیفیت قوانین و اجرای آنها	۱۴
۰/۴۳۵	۰/۴۳۵	سیاستگذاری		
۰/۳۳۱	۰/۳۳۱	پاسخگویی		
۰/۲۹۰	۰/۲۹۰	مطالبات و خواسته‌ها	کاهش شفافیت	۱۵
۰/۵۱۵	۰/۵۱۵	سیاستگذاری		
۰/۴۵۶	۰/۴۵۶	پاسخگویی		
۰/۳۱۹	۰/۳۱۹	مطالبات و خواسته‌ها	کاهش حاکمیت قانون	۱۶
۰/۳۹۸	۰/۳۹۸	سیاستگذاری		
۰/۵۰۸	۰/۵۰۸	پاسخگویی		
۰/۳۰۹	۰/۳۰۹	مطالبات و خواسته‌ها	خرید مشروعیت	۱۷
۰/۳۷۲	۰/۳۷۲	سیاستگذاری		
۰/۳۸۴	۰/۳۸۴	پاسخگویی		

.۱۸	کاهش پاسخگویی و مسئولیت پذیری دولت	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۲۴۶	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۳۷۹	۰/۰۰۰
		پاسخگویی	۰/۵۱۰	۰/۰۰۰
.۱۹	تمرکز قدرت و ثروت در دولت بزرگ	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۳۵۶	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۴۵۱	۰/۰۰۰
		پاسخگویی	۰/۵۰۳	۰/۰۰۰
.۲۰	افزایش تورم	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۲۳۷	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۳۰۴	۰/۰۰۰
		پاسخگویی	۰/۳۲۹	۰/۰۰۰
.۲۱	ضعف طبقه متوسط	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۳۸۹	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۴۷۹	۰/۰۰۰
		پاسخگویی	۰/۵۳۵	۰/۰۱
.۲۲	تقویت اقتدارگرایی سیاسی	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۳۹۴	۰/۰۰۰
		سیاستگذاری	۰/۳۸۱	۰/۰۰۰
		پاسخگویی	۰/۴۹۴	۰/۰۰۰
.۲۳	تشدید نابرابری	مطالبات و خواسته‌ها	۰/۳۶۹	۰/۰۰۰

۰/۰۰۰	۰/۴۰۸	سیاستگذاری		
۰/۰۰۰	۰/۳۶۷	پاسخگویی		
۰/۰۰۰	۰/۳۰۶	مطالبات و خواسته‌ها	۲۴. شتاب‌زدگی	
۰/۰۰۰	۰/۳۹۸	سیاستگذاری		
۰/۰۰۰	۰/۴۱۰	پاسخگویی		
۰/۰۰۰	۰/۴۰۱	مطالبات و خواسته‌ها	۲۵. پایین بودن کیفیت نهادها	
۰/۰۰۰	۰/۴۴۸	سیاستگذاری		
۰/۰۰۰	۰/۵۲۰	پاسخگویی		
۰/۰۰۰	۰/۳۴۰	مطالبات و خواسته‌ها	۲۶. ضعف در برنامه‌ریزی و سیاستگذاری	
۰/۰۰۰	۰/۴۱۰	سیاستگذاری		
۰/۰۰۰	۰/۳۹۹	پاسخگویی		

با توجه به اطلاعات درج شده در جدول ۹ می‌توان دریافت که همبستگی معنادار و مثبت بین متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق دیده می‌شود. در بین متغیرهای تحقیق، متغیر ضعف طبقه متوسط و پاسخگویی با مقدار ۰/۵۳۵، متغیر مشارکت کمتر مردم در تصمیمات و سیاستگذاری با مقدار ۰/۵۲۳، متغیر پایین بودن سرمایه اجتماعی و پاسخگویی با مقدار ۰/۵۲۱، متغیر پایین بودن کیفیت نهادها و پاسخگویی با مقدار ۰/۵۲۰ و متغیر استقلال دولت از جامعه و سیاستگذاری با مقدار ۰/۵۱۶ بیشترین همبستگی را دارا بوده‌اند. در مقابل، بین متغیر حامی‌پروری و مطالبات و خواسته‌ها با مقدار ۰/۱۸۰، متغیر ذهنیت کوتاه‌نگرانه و مطالبات و خواسته‌ها با مقدار ۰/۲۳۴ همبستگی کمتری وجود دارد.

رگرسیون چندمتغیری

در قسمت پیشین، رابطه متغیرها مورد بررسی قرار گرفت، اما از آنجا که رابطه دو به دو عوامل بدون تأثیر عوامل دیگر در علوم اجتماعی به دلیل ماهیت موضوع آنها که انسان و کنشگری انسانی است، امری غیرممکن است؛ توضیح آنکه همواره متغیرهای مستقلی وجود دارند که هر کدام از آنها سهم و تأثیری در پیش‌بینی متغیر وابسته دارند، در این بخش به بررسی تأثیر پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي بر حکمرانی امنیتی به صورت یک جا پرداخته می‌شود، از این رو با استفاده از رگرسیون چندمتغیری، تأثیر متغیرهای مستقل بر فرایند حکمرانی امنیتی بررسی خواهد شد.

جدول شماره ۱۰. رگرسیون چند متغیره

شاخص‌های آماری	ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	سطح معناداری
مقادیر	۰/۵۵۹	۰/۳۲۲	۰/۰۰۰

بر اساس اطلاعات جدول ۱۰ می‌توان دریافت که میزان همبستگی متغیرهای مستقل با متغیر حکمرانی امنیتی، ۰/۵۵۹ است که نشان‌دهنده همبستگی قوی بین متغیرهاست، بنابراین مقدار معناداری به دست آمده، قابلیت تعمیم به جامعه آماری را دارد.

استاد جدول ۱۱ حذف شد، ولی به نظرم ارائه آن لازم است. به دلیل استنتاج ارائه‌شده از آن در بند زیر آن جدول.

۵. نتیجه‌گیری

همان گونه که در ابتدای مقاله بیان شد هدف این پژوهش، بررسی و تبیین پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي بر حکمرانی امنیتی بود. در این راستا پس از ارائه کلیات و مباحث نظری، یافته‌های مطالعاتی نویسنده در خصوص تعیین پیامدهای اقتصاد سیاسی رانتي بر فرایند حکمرانی امنیتی، از طریق توزیع پرسشنامه‌ای محقق‌ساخت بین خبرگانی مرتبط اعتبارسنجی گردید که با تأیید آنها مواجه شد. در مراحل بعدی نیز میزان اثرگذاری این پیامدها بر فرایند حکمرانی امنیتی مورد بررسی کمی قرار گرفت که یافته‌های این مراحل نیز که با تأیید متخصصان همراه بود، ارائه شد. فرایند حکمرانی امنیتی به نوعی تابع روند تحولات رخ داده در حوزه اقتصاد سیاسی بوده و همبسته با دگرذیسی‌های این حوزه متأثر می‌شوند. در مقام پاسخ به پرسش تحقیق باید گفت در عرصه داخلی، اقتصاد سیاسی با کنترل و شکل‌دهی تقاضاهای فزاینده افراد می‌تواند در حکم سازوکاری در راستای «مدیریت بحران» به کار گرفته شود. اگر نظامی بتواند با استفاده از اهرم‌های اقتصاد

سیاسی بر کارآمدی خود بیفزاید، مقبولیتش نزد مردم افزایش خواهد یافت و فرآیند بازتولید نظام/قدرت/فرایندهای امنیت‌زا را با اقتدار طی خواهد نمود. اقتصاد سیاسی، زیربنایی است که محل رویش و زایش نقاط قوت و ضعف و تهدید و فرصت است؛ طراحی هر سازوکار و ابزاری برای رسیدن به شرایط مطلوب در عرصه حکمرانی امنیتی و افزایش ضریب امنیتی کشور، بدون مورد توجه قرار دادن معادله‌ها و ملاحظه‌های اقتصاد سیاسی، قرین صحت و موفقیت نخواهد بود.

یافته‌های مقاله بیانگر آن است که اقتصاد سیاسی رانتی، با معیوب و مسدود نمودن فرایند تسهیم قدرت، بسترساز تشدید و تصاعد سطح خشونت‌ها می‌شود. اقتصاد سیاسی رانتی، هزینه‌های حکمرانی امنیتی را به شدت افزایش می‌دهد و صعوبت راهبری فرایند حکمرانی امنیتی را به گونه‌ای فزاینده تشدید می‌نماید. حکمرانی امنیتی نیازمند تقویت «اجتماعی‌سازی قدرت» و «مردمی‌سازی امنیت» است؛ پدیده‌هایی که با روح اقتصاد سیاسی رانتی در تضاد و تنافر است. حکمرانی امنیتی باید تحول‌آفرین و تعالی‌بخش و بسترساز خلاقیت و نوآوری جمعی معطوف به رفع موانع و آسیب‌ها باشد. دولت باید «منطقه‌الفراغی» برای نقش‌آفرینی سایر بازیگران عرصه سیاسی - اجتماعی فراهم کند؛ بازیگرانی که تمایل و توان تغییر/تحول البته در چارچوب حاکمیت را دارند؛ در واقع دولت باید کمتر فعال باشد و بیشتر، قواعد فعالیت را پاسداری کند تا زمینه برای کنشگری سایر بازیگران مهیا شود؛ شرایطی که با ساختار اقتصاد سیاسی رانتی همسویی و هماهنگی ندارد.

یافته دیگر این مقاله آن است که اقتصاد سیاسی رانتی تأثیر تعیین‌کننده‌ای از طریق دوری از حاکمیت قانون و وضع قوانین نامناسب بر حکمرانی امنیتی دارد. قوانین منشأ ساختارها و فرایندها هستند، در عین حال، می‌توانند منشأ مفاسد هم باشند. برخی از قوانین حتی در پاسخ به بحران‌ها به گونه‌ای تنظیم می‌گردد که مفاسد جدیدی را تولید می‌نماید و منشأ مشکلات دیگری می‌شوند؛ چرا که برخی از قوانین متداخل بوده و موجد ناکارآمدی است. واقعیت آن است در این گونه کشورها براساس قوانین هم می‌توان فعالیت نمود و هم به استناد قوانین موجود، مانع از اجرای کارها شد. تبعات اقتصاد سیاسی رانتی برای حکمرانی امنیتی، چندلایه و چند بُعدی است، از جمله آنها، وابستگی به مسیر است. وابستگی به مسیر ناظر بر پیدایش مسیرهایی است که بازگشت از آنها دشوار است و به واسطه این آسیب، هزینه گزینش سایر گزینه‌هایی که پیش‌تر پذیرفتنی بودند، افزایش می‌یابد. تداوم برنامه‌ها در دهه‌های متمادی توسط مجریان سبب ایجاد وضعیتی می‌شود که به آن چسبندگی یا قفل‌شوندگی می‌گویند؛ به این معنا که به سختی می‌توان آنها را تغییر داد؛ زیرا انتظار اینکه سیاست‌ها در آینده، طی‌کننده همان مسیر سابق خواهند بود، انتظاری قرین منافع به نظر می‌رسد. وابستگی به مسیر به‌عنوان یکی از تبعات اقتصاد سیاسی رانتی، دولت بر مسند قدرت را از طریق محدود کردن دامنه انتخاب، «قفل» می‌کند. این عامل به گونه‌ای فزاینده، سیاستگذاران را با توجه به بستر و محیط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، محدود و راه‌حل‌گزینی و تغییر آن را مشکل و پرهزینه می‌نماید. از دیگر پیامدهای این آسیب می‌توان به محافظه‌کاری و تغییرات اندک، انعطاف‌ناپذیری، مانع شدن از اتخاذ سیاست‌ها و تصمیمات جدید، خارج و یا تحدید شدن گزینه‌ها از چرخه سیاستگذاری، تداوم سیاست‌های زیانبار اشاره کرد. بدیهی است

حکمرانی امنیتی با چنین اشکال‌هایی، بازتولیدکننده فرایندهای معیوب فرسایش‌دهنده امنیت بوده که نمی‌تواند کارکردهای مطلوب و موردنظر را داشته باشد.

پیشنهادها

۱. با توجه به مشخص شدن پیامدهای مخرب اقتصاد سیاسی رانتهی بر حکمرانی امنیتی، پیشنهاد می‌شود کشورهای با چنین اقتصادهایی، انجام اصلاحات ساختاری به منظور ترمیم این شرایط را در دستور کار خود قرار دهند.
۲. پیشنهاد می‌شود دولت‌هایی با اقتصاد رانتهی به منظور اصلاح ساختارها و فرایندهای معیوب ناشی از اقتصاد سیاسی رانتهی، برنامه اقدام مشخصی در یک بازه زمانی معین تهیه و به اجرا برسانند.
۳. مطالعه تطبیقی اقتصاد سیاسی حکمرانی امنیتی در چندین کشور مانند مصر، نروژ و روسیه انجام شود.
۴. با توجه به کمبود منابع معتبر و دست اول در موضوع اقتصاد سیاسی حکمرانی امنیتی، ترجمه و تألیف آثار فاخر از صاحب‌نظران برجسته در دستور کار مراکز علمی و پژوهشی قرار گیرد.

فهرست منابع

۱. منابع فارسی

۱. احمدوند، علی محمود. لطیفی، احمدرضا. (۱۳۸۷). «روش‌های مردمی کردن امنیت با تأکید بر نقش بسیج». فصلنامه مطالعات دفاعی و امنیتی. سال ۱۵ (۲). شماره پیاپی ۵۱ و ۵۰.
۲. اکبری، زهرا. بازرگان، شیوا. سالاری، مصطفی. (۱۴۰۱). مدیریت تعارض منافع و حکمرانی خوب: با تأکید بر تجربه سازمان تامین اجتماعی. تهران: مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
۳. پناهی، محمدحسین. امینی، اشرف. (۱۳۹۰). «دولت رانتهی، اقتصاد دولتی، فرهنگ سیاسی و سرمایه اجتماعی در ایران». فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی. سال سوم (۲). شماره پیاپی ۷.
۴. حاجی یوسفی، امیرمحمد. (۱۳۷۶). «دولت رانتهی یک بررسی مفهومی». اطلاعات سیاسی اقتصادی. سال ۱۲. شماره ۱۲۵ و ۱۲۶. ۱۵۲-۱۵۵.
۵. حاجی یوسفی، امیرمحمد. (۱۳۷۸). دولت، نفت و توسعه اقتصادی در ایران. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۶. حیات مقدم، امیر. کلاتری، فتح‌الله. فلاح، عباس. (۱۳۹۶). «شناسایی عوامل مرتبط با مؤلفه سیاسی - امنیتی جهت استحکام ساخت درونی قدرت نظام با تأکید بر منویات فرماندهی معظم کل قوا». فصلنامه راهبرد دفاعی. سال ۱۵ (۱). شماره پیاپی ۵۷. ۴۹-۵۹.
۷. خضری، محمد. (۱۳۸۲). «افزونه جویی و توسعه اقتصادی». فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی. سال (۳). شماره پیاپی ۲۸. ۹۳-۱۱۱.
۸. خضری، محمد. (۱۳۸۴). «تحلیل نهادی فساد اداری». فصلنامه مطالعات راهبردی. سال ۸ (۳). شماره پیاپی ۲۹. ۵۱۳-۵۳۰.
۹. خضری، محمد. (۱۳۸۷). «اقتصاد سیاسی رانتهی جویی در بودجه‌ریزی دولتی ایران». پژوهشنامه علوم سیاسی. سال ۳ (۴). شماره پیاپی ۱۲. ۳۹-۷۲.
۱۰. خضری، محمد. (۱۳۸۸). «بیماری هلندی و ضرورت استفاده درست از درآمدهای نفتی». فصلنامه مطالعات راهبردی. سال ۱۲ (۴). شماره پیاپی ۴۶. ۶۷-۸۲.

۱۱. دقیقی اصلی، علیرضا. گرابی نژاد، غلامرضا. آقابگیان، سلیمان. (۱۳۹۱). «اثر حکمرانی خوب بر سطح فساد اقتصادی در کشورهای با سطح توسعه یافتگی متوسط». فصلنامه فرآیند مدیریت و توسعه. سال ۲۶ (۴). ۲۳-۳.
۱۲. رز- آکرمن، سوزان. (۱۳۸۵). *فساد و دولت؛ علت‌ها، پیامدها و اصلاح*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر پردیس دانش.
۱۳. سپهر دوست، حمید. برجسیان، عادل. (۱۳۹۷). «رابطه فساد با حقوق مالکیت، نابرابری درآمد و دموکراسی؛ شواهد تجربی کشورهای منتخب». *جستارهای اقتصادی*. سال ۱۵ (۳ و ۲). شماره پیاپی ۱۷۲-۱۴۳.
۱۴. سلطانی، علیرضا. (۱۳۹۱). «نفت و فرایند دولت‌سازي در ایران». *فصلنامه سیاست*. سال ۴۲ (۲). ۹۵-۱۱۲.
۱۵. سیدصفر، حسینی. تهامی‌پور، مرتضی. (۱۳۸۸). «اندازه‌گیری اثر شوک قیمتی انرژی (نفت) بر نرخ تورم در ایران». *نشریه انرژی ایران*. سال ۱۲ (۴). ۷۶-۶۳.
۱۶. شریف‌زادگان، محمدحسین. ندایی طوسی، سحر. (۱۳۹۴). *روش‌های پژوهش کیفی در برنامه‌ریزی توسعه، با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای*. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
۱۷. شیخ‌محمودی، پیمان. مسعودنیا، حسین. (۱۴۰۰). «نگاهی آسیب‌شناسانه به اقتصاد سیاسی دولت‌های رانتیر در کشورهای حوزه خلیج فارس». *دوفصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل*. سال ۵ (۲). شماره پیاپی ۹. صص ۲۰۸-۱۸۵.
۱۸. شیرعلی، اسماعیل. (۱۴۰۰). «مفهوم شناسی مردمی‌سازی حکمرانی». *حکمرانی متعالی*. شماره ۸ زمستان. ۳۰-۱۱.
۱۹. عسگری، محمود. (۱۳۹۹). «عوامل مؤثر بر جامعه‌شناسی دفاع در ایران». *فصلنامه راهبرد دفاعی*. سال ۱۸ (۱). شماره پیاپی ۶۹. ۹۷-۱۱۳.
۲۰. عسگری، محمود. (۱۴۰۰). «واکاوی حکمرانی امنیتی برای مقابله با ناآرامی‌ها در ج.ا. ایران». *فصلنامه آفاق امنیت*. سال ۱۴ (۴). شماره پیاپی ۵۳. ۲۵۴-۲۲۷.
۲۱. عسگری، محمود. (۱۴۰۱). «سناریوهای حکمرانی امنیتی در ج.ا. ایران در افق ۱۴۰۴». *فصلنامه پژوهشنامه انقلاب اسلامی*. سال ۱۲ (۱). شماره پیاپی ۴۲.
۲۲. غلامی، مهرداد. (۱۳۹۶). *ارائه مدل پاسخگویی در سازمان‌های دولتی جمهوری اسلامی ایران*. پایان‌نامه دکتری تخصصی. پردیس البرز. دانشگاه تهران.

۲۳. کاوندی کاتب، ابوالفضل. حافظنیا، محمدرضا. (۱۳۹۹). «تبیین رابطه شهرنشینی شتابان با ایدئولوژی اقتصادی حکومت در مدیریت سیاسی فضای ملی». *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*. سال ۲۴ (۴). ۱۱۷-۱۵۱.
۲۴. محمدزاده، یوسف. دانش جعفری، داوود. مجیدی، سید یاسر. (۱۳۹۰). «نقش کیفیت نهادها و سرمایه انسانی در پدیده بلای منابع (مطالعه موردی کشورهای صادرکننده نفت)». *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی*. سال ۱۱ (۴). ۱۵۷-۱۲۷.
۲۵. موثقی، احمد. غنیمی فرد، دلارام. (۱۳۹۱). «نفت و دموکراسی: مورد کشورهای صادرکننده نفت». *فصلنامه سیاست*. سال ۴۲ (۲). ۲۶۲-۲۴۷.
۲۶. مؤمنی، فرشاد. (۱۳۸۴). «اقتصاد سیاسی بودجه‌ریزی در ایران». *فصلنامه اقتصاد و جامعه*. شماره ۶.
۲۷. میره‌بیگی، سیدوحید. (۱۳۹۵). «بررسی تطبیقی رابطه رانت‌ریسم و الگوی حکمرانی خوب: مطالعه شش کشور ایران، کویت، آذربایجان، اندونزی، مالزی و ترکیه». *فصلنامه علوم اجتماعی*. سال ۲۵ (۲). شماره پیاپی ۷۳.
۲۸. نودیجه، حسین‌علی. مطلبی، مسعود. بای، عبدالرضا. (۱۴۰۰). «تحلیل سیاست‌های اقتصاد سیاسی دولت‌های بعد از انقلاب اسلامی بر مبنای الگوی حکمرانی خوب (مطالعه موردی دولت حسن روحانی)». *پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی*. سال ۱۲ (۴۹). ۷۳-۶۱.

۲. منابع انگلیسی

- Ahmadov, Anar K. (2013). "Oil, Democracy and Context: A Meta-Analysis". *Comparative Political Studies*. XX (X). Published online by SAGE.
- Auvinen, Juha. (1997). "Political Conflict in Less Developed Countries 1981-1989". *Journal of Peace Research*. 34 (2).
- Basedau, Matthias. Lai, Jann. (2009). "Resource Curse or Rentier Peace? The Ambiguous Effects of Oil Wealth and Oil Dependence on Violent Conflict". *Journal of Peace Research*. Vol. 46. No. 6. 757-776.
- Beblawi, Hazem, Luciani, Giacomo. (1987). *The Rentier State*. New York: Croom Helm.
- Bevir, Mark. (2012). *Governance: Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

6. Bevir, Mark, Hall, Ian. (2013). "The Rise of Security Governance". In: Mark Bevir, Oliver Daddow, Ian Hall. (edi). *Interpreting Global Security*. New York: Routledge.
7. Chatlus, Michael. (1990). "Policies for Developmental: Attitudes towards Industry and Services". In: G. Luciani. (ed). *The Arab State*. California: University of California Press.
8. Clark, J. (1997). "Pretro-politics in Congo". *Journal of Democracy*. 8 (3). 62-76.
9. Cobb, R. Elder, C. (1971). "The Politics of Agenda-Building: An Alternative Perspective for Modern Democratic Theory". *The Journal of Politics*. 33 (4). 892-915.
10. Council of Europe. (2002). *New Social Demands: the Challenges of Governance*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
11. Daase, Christopher. Friesendorf, Cornelius. (2010). "Security governance and the problem of unintended consequences". in: Christopher Daase and Cornelius Friesendorf (Edi). *Rethinking Security Governance*. New York: Routledge.
12. Ehrhart, Hans-Georg. Hegemann, Hendrik & Kahl, Martin. (2014). "Putting Security Governance to the Test: Conceptual, Empirical, and Normative Challenges". *European Security*. 23 (2).
13. Frieden, J. Lake, D.A. (2000). *International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth*. Bedford: Massachusetts.
14. Guston, A.H. (2014). "Understanding Anticipatory Governance". *Science of Studies Social*. 44 (2). pp 218-242.
15. Hameiri, Shahar. Jones, Lee. Sandor, Adam. (2018). "Security Governance and the Politics of State Transformation: Moving from Description to Explanation". *Journal of Global Security Studies*. 3 (4).
16. Hogwood, B. Gunn, L. (1984). *Policy Analysis for Real World*. Oxford: Oxford University Press.
17. Hufty, M. (2011). Investigating Policy Processes: The Governance Analytical Framework. In: U, Wesmann & H. Hurni. (eds). *Research for Sustainable Development: Foundations, experiences, and perspectives*. Geneva: Geographica Bernensia.
18. Johnston, Les. Shearing, Clifford. (2003). *Governing Security: Explorations in Policing and Justice*. New York: Routledge
19. Jones, Lee. Hameiri, Shahar. (2015). "Security and governance: existing approaches". In: *Governing Borderless Threats: Non-Traditional Security and the Politics of State Transformation*. Cambridge: Cambridge University Press. 15 – 50

20. Kolstad, I. and Wiig, A. (2009). "Testing the Pearl Hypothesis: Natural resources and trust". *Resources Policy*. Vol 37 (3). pp 358-367.
21. Krahnemann, E. (2005). "New Threats and New Actors in Security Governance: Developments, Problems, and Solutions". In: Krahnemann, E. (eds). *New Threats and New Actors in International Security*. Palgrave Macmillan, New York.
22. Lederman, Daniel. (2004). "Accountability and Corruption: Political Institutions Matter". *Economics & Politics*. Vol 17 (No. 1). 1-35
23. Mulgan, Richard. (2000). "Accountability: an ever-expanding concept?". *Public Administration*. Vol. 78 (3).
24. Nankani, J. (1979). "Development Problems of Mineral Exporting Countries". World Bank Staff Working Paper 354, Washington, DC: World Bank, available at: <http://documents.Worldbank.org/curated/en/1979/08/1555085/development-problems-mineral-exporting-countries>.
25. Omgba, Luc Desire. (2009). "On the Duration of Political Power in Africa: The Role of Oil Rents". *Comparative Political Studies*. 42 (3). 416-36.
26. Pissareva, Lora. (2010). European Security Governance: Analysing a Regime of Practices on the Basis of Michel Foucault's Governmentality Theory. University of Twente Student. Available at: <https://purl.utwente.nl/essays/60353>
27. Potůček, Martin. (2006). Strategic Governance in Central and Eastern Europe: From Concepts to Reality. Annotation of A Paper Submitted to The 14th Nispacee Annual Conference. Available at: <https://www.nispa.org>
28. Pressman J., Wildawsky A. (1973). *How great expectation in Washington are Dashed in Oakland*. Berkley: University of California Press.
29. Pries, Kari Mariska. (2017). *Contested Concepts and Practices in Security Governance: Evolving Security Approaches in El Salvador*. PhD thesis. School of Social and Political Sciences. College of Social Sciences. University of Glasgow.
30. Ross, Michael L, (2004). "What Do We Know about Natural Resources and Civil War?". *Journal of Peace Research*. 41 (3). 337-56.
31. Sala-i-Martin, X. and Subramanian, A. (2003). "Addressing the natural resource curse: An illustration from Nigeria". *NBER Working Paper*. 9804.

32. Schroeder, Ursula C., Chappuis, Fairlie. Kocak, Deniz. (2014). "Security Sector Reform and the Emergence of Hybrid Security Governance". *International Peacekeeping*. Vol. 21 (2). pp. 214–230.
33. Schwarz, Rolf. (2008). "State Formation Processes in Rentier States: The Middle Eastern Case". *Review of International Political Economy*. Vol. 15. No. 4. 599-621.
34. Senellart, Michel. (Edi). (2007). *Michel Foucault, Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-78*. Translated by Graham Burchell. London: Palgrave Macmillan.
35. Shamsul Haque, M. (2002). "Globalization, New Political Economy, and Governance: A third World Viewpoint". *Administrative Theory & Praxis*. Vol. 24 (1). 103–124.
36. Sperling, James. (August 2010). "The Post-Westphalian State, National Security Cultures, and Global Security Governance". *EU-GRASP Working Papers*. 15.
37. Vahabi, Mehrdad. (2017). *Coercive State, Resisting Society, Political and Economic Development in Iran*. Ffhal-01583595f.
38. World Bank. (2019). *The Worldwide Governance Indicators*. New York: World Bank.
39. Zoli, Corri. (2017). "The Changing Role of Law in Security Governance". *Syracuse Law Review*. Vol. 67: 613. P 619.